

Людмила Кулішенко

АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
У ПУБЛІКАЦІЯХ СУЧАСНИХ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЖУРНАЛІВ

Статтю присвячено поняттям «система цінностей», «виховний ідеал» та «національний характер» як складовим інформаційної моделі національного виховання.

Ключові слова: *система цінностей, виховний ідеал, національний характер.*

Стаття посвячена поняттям «система цінностей», «ідеал виховання» и «национальный характер» как составляющим информационной модели национального воспитания.

Ключевые слова: *система цінностей, ідеал виховання, національний характер.*

The article is devoted to conceptions «the system of values», «the upbringing ideal» and «the national character» as the components of the information model of national upbringing.

Key words: *the system of values, the upbringing ideal and the national character.*

Процеси державотворення, які розпочалися в Україні після проголошення незалежності, спричинили зміни в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Утвердження демократичних цінностей як пріоритетних привело до перегляду ролі та функцій засобів масової інформації. Зрозуміло, робота мас-медіа в умовах становлення та розвитку Української держави повинна ґрунтуватися тільки на національній основі, оскільки історія свідчить, що катастрофічні перекоси у масовій свідомості населення відбувалися не без участі ЗМІ. Тож з особливою гостротою постає проблема відповідальності медіа за те, які ідеї вони нестимуть у суспільство.

Сучасна вітчизняна освітянська журналістика є інформаційним потенціалом освіти. Вона активно впливає на формування суспільної та професійної свідомості, концентрує науковий потенціал педагогів, подаючи на широкий огляд передові ідеї та положення. Педагогічна журналістика оперативно реагує на зміни, які відбуваються в освітній галузі, досить повно відображає процес формування нової системи аксіологічних орієнтацій та ідеалів, які є фундаментальною базою національного виховання.

З ідеологічних причин тривалий час проблема національного виховання та системи цінностей як його основи залишалися поза увагою науковців. Сьогодні ж вона стала об'єктом уваги чималої кількості наукових досліджень. Педагогічну пресу як джерело знань про становлення та розвиток ідеї національного виховання досліджено в роботах С. Лаби, І. Мельник, М. Кухти, А. Говорун, І. Дубінець, Н. Гордій. Аналіз окремих педагогічних проблем на основі сучасної педагогічної періодики здійснено у роботах таких журналістикознавців, як В. Лизанчук, В. Різун, В. Іванов, Н. Сидоренко, І. Крупський, Т. Старченко, Н. Остапенко, О. Коновець та ін.

Однак малодослідженим і досі залишається питання змісту національного виховання, зокрема його аксіологічне підґрунтя.

Визначення системи цінностей сучасного національного виховання на основі матеріалів науково-педагогічних журналів сучасності є метою нашої розвідки.

Джерелознавчою базою для наукового пошуку стали такі освітнянські видання, як «Рідна школа» та «Педагогіка і психологія», що є провідними у висвітленні досліджуваної проблеми. «Рідна школа» — щомісячний науково-педагогічний журнал, який видається з 1922 р. Він містить матеріали, переважна більшість яких є науковими статтями, про сучасний розвиток української школи. «Педагогіка і психологія» — науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України, який видається з вересня 1993 р. Це періодичне видання відрізняється високим рівнем науковості розміщених у ньому педагогічних матеріалів.

Аналіз 18 журнальних публікацій дозволив з'ясувати, що цінності або історичні утворення становлять основу життєдіяльності людини. У сучасному розумінні цінності — це ідеї, норми, процеси, відносини матеріального і духовного плану, які мають задовольняти певні потреби людей. «Існування та функціонування цінностей пов'язані з особливою здатністю людської свідомості — відображати та фіксувати значення тих чи тих духовних або матеріальних, реальних або уявних об'єктів для задоволення потреб людини, реалізації її інтересів» [2, с. 35]. Іншими словами, цінностями є моральні основи для поведінки. Кожній особі притаманна своя специфічна ієрархія цих цінностей, які виступають сполучною ланкою індивідуального і суспільного життя. Особистісні цінності відображаються у свідо-

мости у формі ціннісних орієнтацій — найважливіших елементів внутрішньої структури особи, закріплених життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань, і відмежовують значимі від неістотних, не значимих. Таким чином, система цінностей визначає сутність як людини, так і певної спільноти, спрямованість їхніх дій і вчинків.

Дослідники сучасної аксіології вказують на ціннісно-орієнтаційну кризу в українському суспільстві. Л. Чупрій відзначає: «Складна економічна та політична ситуація ускладнює соціальні проблеми. Небезпечною є культурна криза, яка спричинює духовну деградацію суспільства, розмивання ціннісних орієнтирів і моральний занепад» [12, с. 23]. Продовжуючи думку попередника, Т. Бутківська підкреслює факт спрощення системи духовно-ціннісних орієнтацій суспільства загалом. Вона зазначає: «Найбільш значущими орієнтирами сьогодні є екзистенціальні та вітальні потреби, що являють собою задоволення елементарних потреб існування і виживання. Соціальні та духовні орієнтації недостатньо актуалізовані і займають невисокі місця у структурі цінностей» [2, с. 36]. Тому в цих умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня українського народу, формування у нього стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони становлять основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства.

Вчені поділяють цінності на національні та загальнолюдські. Останні І. Підласий визначає як ті, що «не пов'язують ні з конкретним суспільством, ні з культурою, ні навіть з конкретним історичним періодом» [9, с. 5]. Під пріоритетними загальнолюдськими цінностями розуміють самоцінність людини і людського життя, любов, сім'ю, дітей, щастя, волю, рівність, справедливість, мир. На думку Ж. Омельченко, «такі якості особистості, як совісність, честь, жалісливість, співчуття, милосердя, гуманність, миролюбність, взаємодопомога, почуття власної гідності також вважаються загальнолюдськими цінностями» [8, с. 189]. Вони не виникають спонтанно, а передаються через традиції, звичаї, мораль, спосіб життя, побут, а також через моральний та творчий досвід людей.

Можна припустити, що національними є ті цінності, які притаманні певній нації, відтворюють рівень її культурного та духовного розвитку.

Власну систему цінностей запропонував О. Вишневський. Схематично ієрархію цінностей показано так: людина — родина — громада — нація (державна) — вселюдство. Кожна з цих ланок виробляє для себе певну групу цінностей:

1) абсолютні вічні — мають універсальне значення та необмежену сферу застосування і загальнолюдський характер (Доброта, Правда, Любов, Чесність, Гідність, Краса, Мудрість, Справедливість і т. п.);

2) національні — є значущими для одного народу і не завжди поділяються іншими народами. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи цінностей належать такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо;

3) громадянські — ґрунтуються на визначенні рівності людей і знаходять своє застосування у демократичних суспільствах та в житті громад, які визначають принципи демократії. Це поняття прав і свобод людини, ідеї соціальної гармонії, повага до закону тощо. Їх антиподами є ідеологія расизму, класової ненависті тощо;

4) сімейні — моральні основи життя сім'ї: стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей та інших членів сім'ї, пам'ять про предків тощо;

5) цінності особистого життя — мають значення щонайперше для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, напрям зусиль, її господарський успіх, стиль тривалого життя і т. д. [4, с. 12].

Усі рівні системи взаємопов'язані, гармонія між ними приведе до порозуміння в суспільстві. Є принаймні два підходи до аналізу ієрархії цінностей. З одного боку, ця система стосується життя окремо взятої людини — духовного, громадського, родинного — і вказує на різні сфери її самореалізації. Піднімаючись з одного рівня на інший, людина визначає свої моральні обов'язки щодо себе, власної сім'ї, громади, до якої належить, щодо своєї нації, врешті, щодо іншої людини. З іншого боку, ця ієрархія відображає взаємодію загального і конкретного. Відповідно національне включає віру в абсолютні ідеали, громадянське охоплює національне і загальнолюдське, сімейні вартості синтезують також громадянське, націо-

нальне та загальнолюдське. Рівень особистих цінностей відображає фактично цінності всіх рівнів і на них орієнтується.

Нині для українського суспільства є актуальними демократичні цінності. Розвиток демократичної правової держави можливий лише за стабільного громадянського суспільства. Найвищою в ієрархії демократичних цінностей є особистість, її свобода і права. Орієнтація ж особистості на державу як на цінність, тобто на об'єкт, що має значення для задоволення її різноманітних потреб, з погляду аксіології, є громадянськістю. «З позиції соціальної психології громадянськість можна визначити як різновид базової соціальної установки, суть якої полягає у готовності особистості свідомо приймати і відповідально, добровільно (а не з примусу) виконувати закони й вимоги своєї держави» [5, с. 155]. Громадянськість — інтегральна ціннісна орієнтація. Дуже важливо, щоб кожна особистість ідентифікувала себе з Українською державою загалом. Така орієнтація сприяє тому, що інші вартісні уявлення ніби об'єднуються навколо неї і створюють єдину систему.

Однак О. Вишневський виступає за гармонізацію в ієрархії цінностей. «Так, акцентування лише вершини ієрархії — ідеалів добра — веде до самоізоляції людини... орієнтація лише на національні цінності зумовлює формування національної чванливості... надмірна увага до громадянських цінностей (до прав і свобод) сприятиме розвитку сухого, бездуховного практицизму в стосунках людей. Нарешті, неадекватне випинання сімейних чи особистих цінностей породжує сімейну кастовість, чванливість, індивідуалізм» [4, с. 13].

Виховання у школі повинно йти шляхом від особистого до загального, від нижчого до вищого рівня системи цінностей, при цьому варто пам'ятати, що всі рівні системи цінностей є важливими однаковою мірою. Підтримуючи цю думку, І. Лебідь пропонує «розглядати виховний процес у загальноосвітній школі в аксіологічній площині, як творення цінностей» [6, с. 16]. Основним принципом має бути творення добра на благо нації та держави. За таких умов гармонійно розвинена особистість, вихована на національному, буде відкритою і для загальнолюдського, планетарного.

Основою ціннісної орієнтації особистості є ідеал. Його виникнення і формування пов'язані зі здатністю свідомості ставити перед собою певну мету. Відсутність ідеалу називають причиною бага-

тьох вад суспільно-політичного та культурного життя українців. В ідеалі реалізується прагнення поєднати бажане, потрібне з досконалим. Він є цінністю, бо відображає майбутнє з погляду досконалості його основних характеристик, з якими порівнюється нинішній стан речей. В ідеалі сполучаються мрії про майбутнє народу, у ньому відображаються його інтереси та переконання.

Ідеал є центральним компонентом світогляду людини, який визначає спрямованість її духовної орієнтації, пріоритети діяльності. Тому формування ідеалу є дуже важливим для сучасної національної освіти. Будь-яке виховання, а тим більше національне, — це творення ідеалів. Г. Ващенко зазначав, що «виховний ідеал того чи того народу залежить від його державного устрою, світогляду, релігії й моралі, від рівня розвитку культури, від його національних властивостей» [3, с. 11].

На сьогодні у педагогічній науці зроблено спроби визначення виховного ідеалу. На думку Г. Софінської, «взірцем для виховання мусить бути господар, якого народна виховна традиція наділила кращими рисами: це людина морально здорова, тісно пов'язана зі своєю землею, любить і вміє на ній працювати, піклується про розквіт природи, уміє з нею співдіяти; у неї розвинені родинні почуття, вона дбає про продовження свого роду; це людина творча; вона не зупиниться на досягнутому, відчуває гостру потребу в красі і примножує її своєю працею» [11, с. 93].

Більш загальне визначення подає І. Підласий: «Нашим виховним ідеалом на ХХІ ст. є Людина, а для неї: Любов, Доброта, Справедливість, Пізнання Бога і себе, Воля, Здоров'я, Родина» [10, с. 13].

Побудова національної освіти безпосередньо пов'язана із суспільним ідеалом. Виховання передбачає включення ідеалу в структуру світогляду особистості. Він має бути найвищим орієнтиром усіх проміжних цілей педагогічної діяльності. Будь-яке виховання — це творення ідеалів і використання їх.

Отже, необхідною умовою духовного, культурного, економічного піднесення нашого народу є утвердження в українській національній школі такого ідеалу, який ґрунтувався б на пріоритеті особистості як основної суспільної цінності і вирішальної рушійної сили будь-яких процесів у суспільстві. Зрозуміло, що ідеал національної

школи — це завжди національний ідеал у ракурсі навчально-виховних завдань.

Національний ідеал — одне із старих істотних утворень національного характеру. Характер нації формують два складних психічних блоки: система диспозицій (відносин, ставлень) до світу і до себе. Історична доля українського народу позначилася і на творенні національного характеру. В. Москалець відзначає: «В українців утвердилось підсвідоме і свідоме сподівання, що національне, соціальне, політичне, економічне, релігійне звільнення прийде ззовні». Природно, що страждання, яких завдавали вороги, породжували не лише сподівання на правду, а й бажання помститися. За неспроможності активно чинити це викликає посилену діяльність фантазії, тому українці — народ емоційний. На переконання В. Москальця, «свої інтровертивні духовно-моральні пошуки український народ пов'язував з християнськими моральними цінностями — любов'ю до ближніх, богообраністю страждальців, що було співзвучним його очікуванню правди» [7, с. 51]. Духовне самовдосконалення не чуже українській душі. Українському характерові притаманна надмірна емоційність, яка стимулювалася стражданнями, муками. Разом із тим страждання є найсильнішим чинником, який повертає до християнства. В українському національному характері переважав індивідуалізм, що яскраво виявився у способі життя козацтва, яке розуміло спільноту як найкращий засіб досягнення поставленої мети, але за кожним залишалося право вибору.

Власний погляд на український національний характер висловлює Г. Бійчук. Поряд із такими позитивними рисами, як працелюбність, щирість, ліризм, щедрість, гостинність, правдивість, релігійність, любов до рідної землі, автор визнає і «одну з найнегативніших його вад — слабку волю» [1, с. 126]. Досвід показує, що без вольових зусиль прагнення, мрії так і залишаються нездійсненими. Тому дослідники українського національного характеру відзначають, що для побудови Української держави потрібне перевиховання української нації як спільності. Робота закладів освіти має бути побудована таким чином, щоб посилювати позитивні риси українського національного характеру і послаблювати негативні. У багатоманітній діяльності, спрямованій на духовне піднесення нашого народу, необхідно спиратися на це підґрунтя.

Аналіз змісту журнальних публікацій дозволяє зробити такі висновки:

- українська педагогічна думка має власну систему цінностей, яка є певною ієрархією (від особистого до загальнолюдського, планетарного);
- основою ціннісної орієнтації є ідеал, який вважається найбільш бажаним, потрібним та досконалим;
- окреслення ідеалу неможливе без урахування національного характеру як сукупності психологічно-ментальних та поведінкових ознак, особливостей, притаманних певній етнонаціональній спільноті;
- виховання у вітчизняній системі освіти передбачає творення суспільного ідеалу з обов'язковим урахуванням позитивних та негативних рис українського національного характеру.

Таким чином, проаналізовані публікації розкривають педагогічні категорії «система цінностей», «виховний ідеал» та «національний характер», що разом з такими поняттями, як «громадянськість», «патріотизм», «національна свідомість», становлять змістову суть інформаційної моделі національного виховання. Розгляд кожної складової допомагає розкриттю усієї системи національного виховання у взаємозалежних відносинах її елементів. Актуалізуючи освітнянські проблеми, ЗМІ формують громадську думку стосовно них, що є важливим для успішної життєдіяльності якісно нового українського суспільства.

1. *Бійчук Г.* Воля в структурі національного характеру (до проблеми вивчення і формування) / Г. Бійчук // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 4. — С. 125—130.
2. *Бутківська Т.* Цінності в контексті соціокультурності освіти / Т. Бутківська // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 3. — С. 33—39.
3. *Ващенко Г.* Виховний ідеал / Г. Ващенко. — Полтава, 1994. — 191 с.
4. *Вишневський О.* На тернистому шляху до себе / О. Вишневський // Рідна школа. — 1995. — № 5. — С. 12—17.
5. *Крицька Л.* Громадянські ціннісні орієнтації учнівської молоді / Л. Крицька // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 155—160.
6. *Лебідь І.* Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи / І. Лебідь // Рідна школа. — 2001. — № 11. — С. 15—16.
7. *Москалець В.* Психологічне обґрунтування національної школи (продовження) / В. Москалець // Рідна школа. — 1995. — № 1. — С. 51—53.

8. *Омельченко Ж.* Формування загальнолюдських цінностей як мети виховання в працях видатних мислителів / Ж. Омельченко // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 3. — С. 188—193.
9. *Підласий І.* Ідеали українського виховання / І. Підласий // Рідна школа. — 2000. — № 2. — С. 3—7.
10. *Підласий І.* Ідеали українського виховання (продовження) / І. Підласий // Рідна школа. — 2000. — № 10. — С. 6—13.
11. *Софінська Г.* До проблеми виховання ідеалу в педагогічній науці / Г. Софінська // Педагогіка і психологія. — 1997. — № 1. — С. 88—94.
12. *Чупрій Л.* Моральні цінності як основа відродження української нації / Л. Чупрій // Рідна школа. — 2003. — № 10. — С. 23—25.

Ігор Скленар

ЗАХИСТ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦЕРКОВНОЇ СПАДЩИНИ У ДЗЕРКАЛІ ПРЕСИ

У статті аналізуються публікації української преси, де порушуються питання державної підтримки і шанобливого ставлення суспільства до соборів, церков, каплиць, дзвіниць та інших сакральних споруд.

Ключові слова: захист, церква, храм, пам'ятка, влада, УПЦ, УПЦ КП, журналіст, газета, коментар.

В статье анализируются публикации украинской прессы, где поднимают вопросы государственной поддержки и уважительного отношения общества к соборам, церквям, часовням, колокольням и другим сакральным сооружениям.

Ключевые слова: охрана, церковь, храм, памятник, власть, УПЦ, УПЦ КП, журналист, газета, комментарий.

This article analyses the publications of the Ukrainian press deals with the questions of state support and deferential relation of society to the cathedrals, churches, chapels, bell towers and other church buildings.

Key words: defence, church, temple, sight, power, UOC, UOC-KP, journalist, newspaper, comment.

Сучасні публікації релігійної тематики в українській пресі відображають духовну сферу життя людей. Наскільки вони є професійними і змістовними, то цього аспекту торкатися не будемо. Як зазначає дослідниця проблематики «релігія і мас-медіа» А. А. Бойко, в інформації релігійного характеру вирізняються дві частини —